

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDEKİ ATASÖZLERİNDE “EV” KAVRAMININ İNCELENMESİ

Hülya AYDIN*

Özet: Bu çalışmada, Türk kültürünün ve toplum hayatının önemli unsurlarından biri ve *ailenin* temel taşı olan “ev (*yuva*)” kavramı, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözleri esas alınarak incelenmiş; mevcut atasözlerinden hareketle Türk kültüründe “*evin/ ailenin*” yeri ve önemi saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada “ev” kavramının incelenen atasözlerinde hususiyetle “*aile ve yuva*” anlamlarını ihtiva ettiği saptanmıştır. Aynı zamanda “ev” kavramının Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözleri açısından zengin bir malzeme sunduğu gözlenmiştir. Çalışma, ortak kültür ürünü olan, gelenek göreneklerden beslenen ve toplumsal bir miras olma özelliği taşıyan atasözlerinin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde benzerliklerine dikkat çekmektedir. Çalışmaya konu olan atasözleri nitelikleri açısından çeşitli alt başlıklar halinde incelenmeye çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: *Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Atasözü, Ev*

Examining The Word of “Home” in Turkish and Azerbaijani Proverbs

Abstract: In this study, the concept of "home (nest)," which is an important element of Turkish culture and social life, and the cornerstone of the family, has been examined based on Turkish and Azerbaijani proverbs. By analyzing existing proverbs, the place and importance of "home/family" in Turkish culture have been attempted to be determined. It has been observed that the concept of "home" in the examined proverbs particularly encompasses the meanings of "family and nest." Additionally, it has been noted that the concept of "home" provides rich material in terms of Turkish and Azerbaijani proverbs. The study aims to draw attention to the similarities between Turkish and Azerbaijani proverbs, which are common cultural products, nourished by traditions, and serving as a social heritage. The proverbs examined in the study have been analyzed under various subheadings in terms of their characteristics.

Key Words: *Turkish Language, Azerbaijani Language, Proverb, Home*

Giriş

Ev sözcüğü en bilindik ve genel anlamıyla insanların içinde yaşadığı barınağı, yapıyı tarif etmek için kullanılmaktadır. Ev sözcüğü için Türkçe sözlükte beş farklı mana verilmiştir. “1.Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı. 2. Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane. 3. Evin iç düzeni eşyası vb. 4. Aile. 5.Soy, nesil.” (Türkçe Sözlük, 2005: 665) Ev sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde de beş farklı manada açıklanmaktadır: “1. Yaşayış binası, hemçinin müxtelif müessise ve idareleri yerleştirmek için bina, tikili. 2. Zahmetkeşlerin her hansı bir medenimeişat ihtiyaclarına xidmet eden ictimai müessise,yer. 3. Aile, oğul-uşaq, külfet menasında. 4. Heyvan adlarının evvelinde onların evde beslendiğini, ehlileşmiş olduğunu bildirir. 5. Bezi sözlerin evvelinde, hemin sözlerin ifade etdiyi şeylerin evle bağlı ve ya eve aid olduğunu, evde işlendiğini, evde hazırlandığını, yaxud evde icra edildiyini bildirir.” (Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti,2006: 43)

Tüm bu manalar göz önünde bulundurularak “ev” kavramının Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözlerinde “*yapı, bina, hane, barınak*” anlamlarının yanı sıra “*aile, yuva, ocak*” anlamlarını da karşıladığı görülmektedir. Bu bağlamda incelenen “ev” kavramının öncelikle Türk milletinin şuuraltında nasıl bir kaideyle tezahür ettiğine, halkın ortak şuurunda nasıl bir tasavvur oluşturduğuna değinildikten sonra ev kavramının Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözleri açısından nasıl bir mana yüklendiği örnekler üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Türk Kültüründe Ev Kavramı

Türk toplumunun en küçük ve en temel sosyal birimi ailedir. Eski Türk topluluklarında oğuş adını alan kavram, urug (aileler birliği), boy (uruglar birliği), bodun (boyalar birliği) ve il (devlet) hiyerarşisinin ilk basamağını ve temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla “*aile, ev*” kavramı Türk milletinin ve Türk devletlerinin temelini oluşturan yapı taşı niteliğinde olması bakımından önem arz etmektedir.

* Dr. Öğr. Gör., Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, TÖMER, hulya_aydin@hotmail.com.tr

Tarih sahnesinde yer aldıkları ilk zamanlarda sosyal hayatta göçebe bir yaşam şeklini benimseyen Türklerin, yerleşik hayata geçmesi Uygurlar dönemine rastlamaktadır. Yerleşik hayata geçişle birlikte evlerin, tapınakların ve şehirlerin inşa edilmesi de yine aynı döneme denk gelmektedir.

Toplumun temelini oluşturan ailelerin barınağı olan *ev*, Türk kültüründe aile ve yuva anlamlarını karşılaması, maddi bir yapı olmaktan çıkıp manevi bir değer haline gelmesi, toplumun örf- adet, gelenek ve göreneklerinin ilk öğrenildiği yer olması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca Türk toplumunda aile kavramının kutsal sayılması ailenin içinde yaşadığı evi de kutsal hale getirmektedir. Türk kültürünün önemli bir parçası olan ve ortak bilinçte önemli bir yere sahip olan ev kavramıyla ilgili Türk dilinde çeşitli atasözleri ve deyimler bulunmaktadır.

1. Türkiye Türkçesinde Ev Kavramı Üzerine Atasözleri

Türkiye Türkçesinde ev kavramı üzerine söylene gelen atasözleri¹ esas alındığında ev kavramının “*bina, yapı, hane*” anlamlarının yanı sıra umumiyetle “*aile, yuva, ocak*” manalarında kullanıldığı ve atasözleri açısından zengin bir malzeme sunduğu saptanmıştır.

1.1. Evin Özellikleri İle İlgili Atasözleri²

Türkiye Türkçesinde evin özellikleri ile ilgili tespit edilen atasözlerinde “ev” kavramının genel özellikleri belirtilmiştir. Evin nasıl olması ve nasıl olmaması gerektiğine dair hususlar bu atasözleri ile dile getirilmiştir.

Alçaklara ev yapma, sel için; yüseklere harman yapma, yel için; ihtiyarlıkta genç kadın alma, el için.

Arazi eve yakın, ay yere yakın, avrat ere yakın olmalı.

Ayı idi, mayı (uyu) idi, kocam idi ya; çalı idi, çırpı idi, evim idi ya./ Çalı idi, çırpı idi, evim idi ya; ayı idi, uyu idi, kocam idi ya.

Babam evi uzak olsa övünmesi kolay olsa.

Baca tüten evden bereket tüter.

Elim dar olacağına evim dar olsun.

Ev eksigi deve eksigi.

Evin içi geniş olacağına evin geniş olsun.

Evin çirkinse siva çal, karın çirkinse urba al.

Gelini duvak, evi sokak gösterir.

İhtiyar deme, genç deme, evde kadın bulunsun; arpa deme, darı deme, evde unun bulunsun; çalı deme, çırpı deme, evde odun bulunsun.

Kötü de olsa evin olsun; oruçluk bile olsa, bulgurun olsun.

Malın iyisi suya yakın, daha iyisi eve yakın.

Odsuz ev, kutsuz ev.

Tarlanın eve, kadının yere bakanı.

Var evi kerem evi, yok evi verem evi.

Yanan evi yıkarlar.

1.2. Kadının Evdeki Yeri ve Önemi ile İlgili Atasözleri

Toplumun temelini oluşturan ailenin kurucusu kadın ve erkeğe yüklenen değer yargıları sosyolojik manada farklılıklar göstermektedir. Türk toplumunda kadının sosyal yeri göz önünde bulundurulduğunda, kadının evle özdeşleştirildiği, kadının yerinin evi olduğu görüşü atasözlerine de yansımıştır. Evle ilgili atasözlerinde kadın figürü erkek figüründen daha fazla

¹ Türkiye Türkçesinde incelenen atasözleri için Ömer Asım Aksoy’un “*Atasözleri Sözlüğü*”, Kemal Eyüboğlu’nun “*On üçüncü Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*”, Metin Yurtbaşı’nın “*Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*” adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

² Ev kavramını içeren atasözleri konularına göre sınıflandırılırken Uğur Gürsu’nun “*Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi*” adlı doktora tezindeki sınıflandırmalar örnek alınmıştır.

yer tutmaktadır. Bu atasözlerinde kadına yuvayı yapma, evi çekip çevirme vasıflarının atfedildiği saptanmıştır.

Al zengin kızını, evini çevirsin babasının evine; al fakirin kızını, o da çevirsin babasının evine.

Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz.

Avradın yıkmadığı ev, bin yıl dikili kalır.

Avrat ev yapar, avrat ev yıkar.

Dişi kuş yapar yuvayı, içini dışını sıvayı sıvayı.

Dişi kuştur yuvayı yapan/ Yuvayı yapan dişi kuştur./ Yuvayı dişi kuş yapar.

Evde avrat, bağda ırgat.

Evi erkek yapar, yuvayı kadın.

Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet,

Evi ev eden kadındır.

Evi yapan da anne, yıkan da anne.

Evin direği erkek, duvarı kadındır.

Evinde karın güzel ise, geçimin de iyi ise, ne işin var düğün evinde bayram yerinde, gir oyna çık oyna; evinde karın çirkin ise, geçimin de bozuk ise, ne işin var ölü evinde, gir ağla, çık ağla.

Her kadın evinin hem hanımı hem halayıdır.

İhtiyar deme, genç deme, evde kadın bulunsun; arpa deme, darı deme, evde unun bulunsun; çalı deme, çırpı deme, evde odun bulunsun.

Kadın erkeğin eşidir, evinin güneşidir.

Kadını evinden; erkek pirinden sorarlar.

Kadınsız ev olmaz.

Kadınsız hane kuşsuz kafese benzer.

Kadınsız ev, parasız kasaya benzer.

Karıdır sarayı dam yapan, karıdır damı saray yapan.

Karısız evi, parasız erkeği, vur ateşe yansın.

Kız evde olsa da elden sayılır.

Kız evde tanınır, ipek tezgâhta.

Ocağın yakışığı odun, evin yakışığı kadın.

1.3. Erkeğin Evdeki Yeri ve Önemi ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda erkek genel olarak önemli ve değerli olmakla birlikte; sosyal hayatta erkek genellikle dışarıdadır ve evi geçindirecek, hayatı idame ettirecek bir rol üstlenmektedir. Erkeğin sosyal hayattaki yeri ve rolü düşünüldüğünde *ev* kavramıyla ilgili atasözlerinde kadın kadar fazla yer tutmadığı görülmektedir. Zira erkeğin kadına nispetle daha fazla evin dışında bulunduğu varsayılmaktadır.

Er gelir ev taşar, er gider ev şaşar.

Er olsun da ev olmasın.

Erkeği olmayanın evi güneş almaz.

Erksiz ev, yelkensiz gemiye benzer.

Evi erkek yapar, yuvayı kadın.

Evin direği erkek, duvarı kadındır.

Kız evde, oğlan işte.

Kocam gitti evim şaştı, kocam geldi evim taştı.

Oğlandır oktur, her evde yoktur.

1.4. Çocuğun Evdeki Yeri ve Önemi ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda çocuk evin olmazsa olmazlarından. Evi *yuva* yapan kavramların başında çocuk gelmektedir. Soyu devam ettirmesi açısından önem arz eden çocuk, aynı

zamanda evin neşesi ve mutluluk kaynağı olarak görülmektedir. Bu durumun atasözlerine de yansdığı görülmektedir.

Anasız çocuk evde hordur, babasız çocuk çarşıda.
Çocuk evin meyvesidir.
Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.
Eve çocuk, erkeğe çubuk yaraşır.
Evin küçüğü olacağına, avlunun köpeği ol.
Kadını eve bağlayan altın şıkırtısı değil, beşik gıcirtisidir.
Körpe kuzu, evinin tuzu.

1.5. Evin Düzeni ile İlgili Atasözleri

Toplumun temel yapısını oluşturan ailelerin kendi içinde değer yargıları, belli başlı kuralları ve bu kuralların işleyiş biçimleri vardır. Bu kurallar, değerler ve işleyiş toplum düzenini bozmayacak şekilde ayarlanmalı ve düzenlenmelidir.

Babayla oğlun pabucu bir olunca, evde kavga olmaz.
Bağına erik, evine yürük koyma.
Bir evde dü-zen olunca o evde düzen olmaz.
Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.
Bir evde iki horoz olunca, sabah güç olur.
Çalgı düğün evine yakışır.
Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.
Ev ev üstüne olur, misafir misafir üstüne olmaz.
Evde iki avrat olunca ev süpürülmemiş kalır.
Evin şenliği, içindeki sestən bilinir.
Evinde var bir abası; gündüz oğlu giyer, gece babası.
Günden evvel kalkan evlat, o evde olur devlet; günden sonra kalkan evlat, o evde olur mu bereket?

Her evin bir töresi vardır.
Herkes evinde ağadır.
Hırsız evden olursa bulunması zor olur.
Issız eve it buyruk.
İki avratlı ev, çöplük olur.
İki kardeş, bir evde geçinememiş, yedi bacanak bir çavdar sapının gölgesinde geçinmiş.
İnsiz eve it buyruk, ine yürük, bahçene erik yanaştırma.
Kadını eve bağlayan altın şıkırtısı değil, beşik gıcirtisidir.
Şefkat evde başlar.
Taş taş üstünde olur, ev ev üstünde olmaz.
Yazıda sülün ararken evdeki tavuğu kaçırma.

1.6. Ev Sahipliği, Misafirlik ve Komşuluk İlişkileri ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda misafirlik ve komşuluk önemli değerler arasında yer alan ve saygı duyulan kavramlardır. Misafirperver olan Türk milleti misafiri ve komşuluk ilişkilerini önemser, bu kavramlara değer verir. Türkiye Türkçesi atasözlerinde zaman zaman misafirin ev sahibi tarafından sevilmediğine dair örneklere rastlansa da, genel kaide misafirin önemsendiğinden, misafirin eve kismet ve bereketiyle birlikte geldiğinden yanadır.

Ahmak misafir ev sahibini ağırlar. / Misafirin akılsızı ev sahibini ağırlar.
Ev alma, komşu al.
Ev sahibi misafirin hizmetkârıdır.
Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var.
Ev sahibinin gezinmesi misafire faydadır
Ev sahibinin kötüsü kiracıyı ev sahibi eder.
Komşu komşusuz olsa, dağ başına ev yapar.

Misafir misafir üzerine olur, ev ev üzerine olmaz.

Misafir misafiri istemez/konuk konuğu sevmez, ev sahibi ikisini de...

Misafirin umduğu ev sahibine iki öğün olur.

Uğru kalana yanar, ev sahibi gidene.

1.7. Ev Sahibi Olmak, Yuva Kurmak ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunun temel yapısı olan aileyi oluşturmak/ yuva kurmak önemli ve kutsal sayılmakta ve ev alanla yuva kurana tanrının yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ev almak/yuva kurmak müspet karşılanmakta tam tersi olarak evi yıkmak ise menfi karşılanmaktadır.

Al zengin kızını, evini çevirsin babasının evine; al fakirin kızını, o da çevirsin babasının evine.

Baba evinden dirisi, koca evinden ölüsü./ Baba evinden dirim çıksın, koca evinden ölüm çıksın.

Çalı çırpı ile ev yapılmaz harç ister.

Delikli boncuk yerde durmaz, kız kısmı evde kalmaz.

Ev alanla evlenene Allah yardım eder.

Ev sahibinin bir evi var, evsizin/kiracının bin evi var.

Ev satan bir yıl bey olur, ev alan bir yıl züğürt...

Ev yap, ev yıka.

Ev yapanla, evlenenin Tanrı yardımcısıdır./ Evlenenle ev yapanın Allah yardımcısıdır.

Ev yapılı, bağ dikili.

Ev yeni duvar yeni, eleğim seni nereye asayım.

Ev yıkanın evi olmaz. / Ev yıkanın evi yıkılır.

Evin varken ev, erin varken er kazan.

Evlenmesi bir alaca kuş, geçinmesi bora ile kış.

Evli olup ev halinden bilesin, bekâr olup hangır hangır gülesin.

Evsiz gibi ev alma, ergen gibi kız alma.

Kız evi, naz evi.

1.8. Düğün/ Düğün Evi ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda yuva kurmak için atılan her adım değerlidir. Dolayısıyla düğün ve düğün evi önemli kavramlar olarak düşünülmektedir. Düğün evinin mutluluk, neşe, bolluk ve bereketle dolu olacağı düşünülmektedir.

Allah evlenenle ev yapana yardım eder. / Ev yapanla evlenene Allah yardımcı olur.

Düğün evini bilmez de kabin tıkırdısına gider.

Düğün evini bilmez, çanak çömlek taşır.

Düğün evinin kapısı açık.

Düğün evinde iğreti soyunulmaz.

Düğüne giden dövünür, evde kalan övünür.

Düğün evinde kız, yaylada öküz beğenilmez.

Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.

Kız evi naz evi.

1.9. Ölüm/ Cenaze Evi ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda kaderin ve yazgının bir sonucu olarak ölüm, herkes için kaçınılmaz bir son olarak düşünülmektedir. Ölüm ve cenaze eviyle ilgili atasözlerinin, düğün ve düğün eviyle ilgili atasözlerine nispetle az olduğu görülmektedir.

Deve çökmedik ev çokmuş, amma ölüm girmedik ev yokmuş.

Düğünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz

Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.

İmam evinden aş, ölü gözünden yaş (çıkamaz).

1.10. Evin Mahremiyeti/ Gizliliği ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda ev kutsaldır ve hane içinde yaşananların hane içinde kalması gerektiği düşünülmektedir. Bu anlayış atasözlerine de yansımaktadır.

Büyükler evde söyler, çocuklar damda beyan eder.

Dam duyar, damdan lov duyar, lovdan yel duyar, yelden el duyar.

Dört duvar ayıp saklar.

Duvarın kulağı olur/var, gözünü de unutma.

Duvarın kulağı var.

Evceğizim evceğizim, sen bilirsin halceğizim.

Evinde delik, böğründe yara, var sırlarını ellerde ara.

Her evin tenceresi kapalı kaynar, bilmezsin içinde ne kaynar.

Herkesin kazanı kaynar amma içindeki et midir, dert midir kimse bilmez.

Herkesin delisi evinde, derdi karnında.

1.11. Evde Yaşayanların Özellikleri İle İlgili Atasözleri

İncelenen atasözlerinde evde/ hanede yaşayan insanların özelliklerinden hareketle bazı çıkarımlarda ve tavsiyelerde bulunmanın söz konusu olduğu görülmektedir.

Aslan yattığı yerden belli olur.

Anan güzel idi, hani yeri; baban güzel (zengin) idi, hani evi?

At binenin, ev oturanın.

Başını evde tutan kalabalıktan kalpağını kaybeder.

Cimri yolda yapı yapmaz, cömert eve kapu yapmaz.

Çarşı iti ev beklemez.

Çirkin karı evin toplar, güzel karı düğün gezer.

Evinde ekmeği yer, elin damında ürür.

Evinde rahat olmayan dünya cehenneminde(d i r).

Evinde yok darı, geçer oturur (herkesten) yukarı.

Kömürçünün evine giren yüzü kara çıkar.

Kutsuzun yedi eve dek ziyarı dokunur.

Üzengiye ayak koyunca giden at, eve gelince yüze gülen avrat.

Şeytan kendi evini yıkmaz.

Yahudinin yemeğini ye, evinde yatma, Rumun evinde yat yemeğini yeme.

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.

1.12. Evin İçi ve Dışı ile İlgili Atasözleri

Baktın ki kar havası, eve gel kör olası.

Evdeki pazar (hesap) çarşıya uymaz.

Evli evine, köylü köyüne; evi olmayan sıçan deliğine.

Gurbette taşa yaslanmayan evindeki hasırın kıymetini bilmez.

2. Azerbaycan Türkçesinde Ev Kavramı Üzerine Atasözleri³

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde incelenen atasözlerinin mana ve kullanım özellikleri bakımından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde ev kavramı ile ilgili incelenen atasözlerinde de ev kavramının Türkiye Türkçesinde incelenen atasözlerinde olduğu gibi “bina, yapı, hane” anlamlarının yanı sıra umumiyetle “*aile, yuva, ocak*” manalarında kullanıldığı saptanmıştır.

³ Azerbaycan Türkçesindeki atasözleri incelenirken Göksel Öztürk'ün “*Azerbaycan Atasözleri ve Deyimleri (Metin- Tercüme-İndeks)*” ve Gülnisa Usubova'nın “*Türkiye Türkçesi Ve Azerbaycan Türkçesindeki Akrabalıkla İlgili atasözleri Üzerine bir İnceleme*” adlı yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır.

2.1. Evin Özellikleri İle İlgili Atasözleri

Türkiye Türkçesindeki atasözleriyle benzerlik göstermektedir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ev kavramının genel özellikleri ve evin nasıl olması gerektiği/ nasıl olmaması gerektiğine dair hususlar belirtilmiştir.

Ev sözsüz olmaz, meşe çaggalsız. (Ev sözsüz olmaz, orman çakalsız.)

Ev şamdan ışılanar, baş bilikden. (Ev kandilden ışılanır, baş bilgiden.)

Evin bereketi ocağındadır.

Evin bezeyi ocağıdır. (Evin süsü ocaktır.)

Evi abad al, bağı berbad. (Evi bakımlı al, bağı bakımsız al.)

Evin minare dibinde olsa da gulağın ses eşitmez. (Evin minare dibinde olsa da kulağın ses duymaz.)

Gapısı olmayan eve gıfil neye lazım. (Kapısı olmayan eve kilit ne gerek.)

2.2. Kadının Evdeki Yeri ve Önemi ile İlgili Atasözleri

Yine Türkiye Türkçesindeki atasözleriyle benzerlik göstermekte ve ev içinde kadına erkekte daha fazla görev ve sorumluluk atfedilmektedir. Kadının evde önemli bir yeri ve rolü vardır. Yuwayı yapanın kadın olduğu buna istinaden ev işlerinin kadının sorumluluğunda olduğu düşünülmektedir.

Ana evin dirəyidir.

Arvad aldım ev olsun, almadım bərbad olsun.

Arvad düzdüyü evi tanrı yıxmaz, arvad pozan evi tanrı düzməz.

Arvad evin süpürgəsi, kişi evin xəkəndazı.

Arvad evin sütunudur.

Arvad nə bilir, dağda borandır (dumandır)? Oturub evdə, hökmü rəvandır.

Arvad var ev tiker, arvad var ev yihar. (Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar.)

Arvad yıxan evi fələk də tikə bilməz.

Arvad yıxılı evin dirəyidir.

Arvad, sən içəridən, mən bayırdan – yaxşı ev tikərik.

Arvadsız ev – susuz dəyirman.

Arvadsız ev- simsiz tar.

Ata evin direyidir, ana evin bezeyidir

Ev süpürürəm, yer salaram, kimin gızından dala galaram? (Ev süpürürüm, yatak açarım, kimin kızından aşığı kalırım?)

Evi abad eden arvaddır. (Evi güzelleştiren kadındır.)

Gəlin evin yaraşığıdır, cəlalıdır, bəzəyidir.

Qadın evinin həm xanımı, həm qulluqçusudur.

Qadın, erkəyin əşi, evin günəşi.

Yaxşı arvatlı ev - cənnətdir.

2.3. Erkeğin Evdeki Yeri ve Önemi ile İlgili Atasözleri

Azerbaycan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde incelenen atasözlerinde olduğu gibi genellikle erkeğin dışarıda olduğu varsayılmaktadır. Erkek genel olarak evin düzeni ve idaresi ile ilgilendirmektedir. Yuwayı yapan kadın olarak düşünülmekle birlikte yuvanın teminatı ve ayakta durmasını sağlayanın erkek olduğu düşünülmektedir.

Arvad evin süpürgəsi, kişi evin xəkəndazı.

Arvad, sən içəridən, mən bayırdan – yaxşı ev tikərik

Ata evin direyidir, ana evin bezeyidir.

Atasız uşaq – damsız ev.

İgidim igid olsun, kol dibi evim olsun.

Kişi olmayan evin ruzisi olmaz.

Oğlandır – oxdur, hər evdə yoxdur.

Qadını evindən, kişini pirindən sorarlar.

Qoca evin sütunudur.

Yanında igid olsun, kol dibi evin olsun.

2.4. Çocuğun Evdeki Yeri ve Önemi ile İlgili Atasözleri

Azərbaycan Türkçesinde atasözleri inceləndiyində yine Türkiyə Türkçesine bənzər şəkildə çocuğun evin dayanağı olduğu, evin mutluluk və neşə kaynağı olduğu görülməkdədir.

Ağıllı övlad ata evini gül eylər, ağılsız övlad - kül.

Anasız uşaq evdə xar olar, atasız uşaq – çöldə.

Atasız uşaq – damsız ev.

Balalı ev - bazar, balasız ev – məzar.

Evin iti ol, kiçiyi olma.

Evin yaraşığı uşaq, məclisin yaraşığı aşıq.

Evin yaraşığı uşaqdır, süfrənin yaraşığı – qonaq.

Evin yaraşığı uşaqdır, süfrənin yaraşığı qonaq.

Uşaq evin yaraşığıdır.

Uşaq olan evdə qeybət olmaz.

2.5. Evin Düzeni ilə İlgili Atasözleri

Evin düzeni ilə və evdəki kuralların işleyişi ilə ilgili atasözleri yine Türkiyə Türkçesindeki atasözleri ilə bənzərlik göstərməkdədir.

Adamın öz evi, öz goru.

Arvad iki olanda ev süpürülməmiş olar.

Ev böyüksüz olmaz.

Ev sözsüz olmaz, gor əzabsız

Evde gonaq olanda uşağa acıqlanmazlar. (Evde misafir varken çocuğa bağırılmazlar.)

Evde iki arvad olanda ev süpürülməmiş galar.(evde iki kadın olunca ev süpürülməmiş kalır.)

Evin böyüyü buyruqda, kiçiyi qulluqda.

Evin ev olması, qardaşdan keçər.

Evin yaraşığı gelindir.(eve yakışan gelindir.)

Evin yaraşığı uşaqdır, süfrənin yaraşığı gonaq.(evin yakışanı çocuktur, sofranın yakışanı konuk.)

Evin zibilini küçəyə atmazlar.(Evin pislighini sokağa atmazlar.)

Evli evinde gerek.

İki arvadlı ev zibilli olar.

2.6. Ev Sahipliği, Misafirlik ve Komşuluk İlişkileri ile İlgili Atasözleri

Türk toplumunda genel olarak komşuluk və misafirlik kavramları önəmlidir və bu durum atasözlerine də yansımaktadır.

Ev alma , gənşu al.(Ev alma komşu al.)

Ev böyüksüz olmaz.(Ev böyüksüz olmaz.)

Ev buzovundan öküz olmaz. (Ev buzağısından öküz olmaz.)

Ev dağılsa tiri galar, galafa uça yeri. (Ev dağılsa kirişi kalır, yıkıntı uça yeri.)

Evden gabag gənşu ahtar.(evden önce komşu ara.)

Evli, evde yatar gerib harda ahşam. (Evli evde yatar garip nerede geceler.)

2.7. Ev Sahibi Olmaq, Yuva Kurmaq ilə İlgili Atasözleri

Boş evə qız verməzlər.

Bu çağan gənşu gızı idim /indi oldum ev gızı. (Bu zamana kadar komşu kızıldım, şimdi ev kızıldım.)

Dəyərli muncuq yerdə qalmaz, dəyərli qız evdə.

Evlenen edvar olar. (Evlenen evli olur.)

Evlenen göz gulagda olar. (Evlenen göz kulakta olur.)

Evlenenler ev tikenin kömekçisi çok olar. (Evlenenle ev yapanın yardımcısı çok olur.)

Evlenmek su içmek deyil. (Evlenmek su içmek değildir.)

Evsizə gız vermezler. (Evsizə kız vermezler.)

Qaraçı qızından ev gəlini olmaz.

Qız evi – naz evi.

Qız evi bir dəgirmandır, arıda gəlir, darıda gəlir.

Qız evin qonağıdır, vaxt gələr, gedər.

2.8. Dügün/ Dügün Evi ile İlgili Atasözleri

Azərbaycan Türkçesinde müstakil olaraq dügün kavramıyla ilgili çokça atasözü bulunmasına rağmen içinde ev kavramının geçtiği “dügün ve dügün evi”yle ilgili atasözünün çok olmadığı saptanmıştır. Qız

evində toydur, oğlan evinin xəbəri yox

2.9. Evin Mahremiyeti/ Gizliliği ile İlgili Atasözleri

Mahremiyet ve gizlilik kavramı aile için önemli olmakla birlikte Azərbaycan Türkçesinde bu kavramlarla ilgili çok fazla atasözüne rastlanmamıştır.

Ev bizim sırr bizim.(Ev bizim sır bizim.)

Evler ayrı, gayğılar ayrı. (Evler ayrı, kayğılar ayrı.)

2.10. Evde Yaşayanların Özellikleri İle İlgili Atasözleri

Azərbaycan Türkçesinde incelenen atasözlerinde yine Türkiye Türkçesinde incelenen atasözlerinde olduğu gibi “evde/ hanede” yaşayan insanların özelliklerinden hareketle bazı çıkarımlarda ve tavsiyelerde bulunmanın söz konusu olduğu görülmektedir.

Arvadı yava olanın evində dava olar.

Atam varlı idi- hanı damı, anam gözəl idi- hanı adı.

Ev kimindir? Oturanın, söz kimindir? Götürenin. (Ev oturanındır, söz söyleyenindir.)

Evde div olur, çölde divane (Evde dev olur, dışarıda divane.)

Evde horuz olur bayırda toyug. (Evde horoz olur, dışarıda tavuk.)

Evde öz başını bağlaya bilmir, toyda gelin başı bağlayır. (Evde kendi başını bağlayamaz, düğünde gelin başı bağlar.)

Evin böyüyü buyrugda, kiçiyi gullugda. (Evin büyüğü buyurur, küçüğü yerine getirir.)

Evin iti ol kiçiyi olma.(Evin iti ol küçüğü olma)

Evinde delik, belinde yara var, sırrını ellerde ara.(Evinde delik, belinde yara var, sırrını ellerde ara.)

Evinde tapmaz bir çürük darı, barbaş gurup oturur hamıdan yuharı. (Evinde bulamaz bir küçük darı bağdaş kurup oturur herkesten yukarı.)

Evlere geden gızın başı govğalı olar.(Evlere giden kızın başı kavgalı olur.)

Evlere geden gızın dili altında fend gerek.(Evlere giden kızın dili altında hüner.)

Gəlin ocağa çəkər.

Yaxşı arvatlı ev - cənnətdir.

2.11. Evin İçi ve Dışı ile İlgili Atasözleri

Arvad nə bilir, dağda borandır (dumandır)? Oturub evdə, hökmü rəvandır.

Evde gelinim olsun, bayırda yeznem. (Evde gelinim olsun, dışarıda eniştem.)

Evdeki hesab bayıra çıxmaz.

Qız evlərdə tanınar, ipək dəzgahda.

Qızı evdə tanı, iyidi çöldə.

SONUÇ

Türkiye Türkçesi ve Azərbaycan Türkçesi atasözlerinde “ev” kavramının umumiyetle “yapı, bina hane,” anlamlarının yanı sıra “aile, yuva, ocak” anlamlarını karşıladığı saptanmıştır.

Türkiye Türkçesi ve Azərbaycan Türkçesinde “ev” kavramı üzerine söylenegelen atasözlerinin mana ve içerik yönünden benzerlikler gösterdiği saptanmış hatta bazı

atasözlerinin birbirinin aynı oldukları ve ortak kullanıldıkları görülmüştür. Türkiye Türkçesi ve Azərbaycan Türkçesinde ortaklaşan atasözlerinden bazıları şöyledir:

Türkiye Türkçesi	Azərbaycan Türkçesi
Odsuz ev kutsuz ev.	Evin bereketi ocağındadır.
Avrat ev yapar, avrat ev yıkar.	Arvad var ev tiker, arvad var ev yıhar. / Evi yığanda arvaddı, yıxan da.
Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz.	Arvad düzdüyü evi tanrı yıxmaz, arvad pozan evi tanrı düzməz. / Arvad yıxan evi fələk də tikə bilməz./ Arvad yıxan evdən Allahın xəbəri yoxdur.
Kadınsız hane kuşsuz kafese benzer./ Kadınsız ev, parasız kasaya benzer.	Arvadsız ev– susuz dəyirman. / Arvadsız ev- simsiz tar.
Delikli boncuk yerde durmaz, kız kısmı evde kalmaz.	Dəyərlı muncuq yerdə qalmaz, dəyərlı qız evdə.
Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet,	Evi abad eden arvaddır.
Evde iki avrat olunca ev süpürülməmiş kalır.	Evde iki arvad olanda ev süpürülməmiş galar.
Evin şenliğı, içindeki sestən bilinir.	Evin yaraşığı uşagdır, sürfenin yaraşığı gonag.
Ev alma, komşu al.	Ev alma , gonşu al. /Evden gabag gonşu ahtar.
Ev yapanla, evlenenin Tanrı yardımcısıdır./ Evlenenle ev yapının Allah yardımcısıdır.	Evlenenler ev tikenin kömekçisi çok olar.
Ev yıkanın evi olmaz. / Ev yıkanın evi yıkılır.	Ev yıxanın evi yıxılar.
Evdeki pazar (hesap) çarşıya uymaz.	Evdeki hesab bazarda çıxmaz. Evdeki hesab bayıra çıxmaz.
Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var.	Evlının bir evi var, evsizin min.
Herkes evinde ağadır.	Adamın öz evi, öz goru.
Anan güzel idi, hani yeri; baban güzel (zengin) idi, hani evi?	Atam varlı idi- hanı damı, anam gözəl idi- hanı adı.
Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.	Balalı ev - bazar, balasız ev – məzar.
Eve çocuk, erkeğe çubuk yaraşır.	Uşaq evin yaraşığıdır.
Anasız çocuk evde hordur, babasız çocuk çarşıda.	Anasız uşaq evdə xar olar, atasız uşaq – çöldə.
Evin küçüğü olacağına, avlunun köpeğı ol.	Evin iti ol, kiçiyi olma
Kız evi, naz evi	Qız evi – naz evi.
Oğlandır oktur, her evde yoktur.	Oğlandır – oxdur, hər evdə yoxdur.
Her kadın evinin hem hanımı, hem halayığıdır.	Qadın evinin həm xanımı, həm qulluqçusudur.

İki avratlı ev, çöplük olur.	İki arvadlı ev zibilli olar./ Arvad iki olanda ev süpürülmemiş olar.
------------------------------	---

Tablo 1: Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki Ortak Atasözleri

Bazı atasözlerinin kendi içinde birbiriyle çeliştiği saptanmıştır. Örneğin, “Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.” atasözünde evin düzeni içinde yeni bir düzen olmayacağı, evin ev üstüne kurulamayacağı belirtilirken “Ev ev üstüne olur, misafir misafir üstüne olmaz.” atasözünde ise aksi bir ifade görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde bulunan bu iki atasözü anlam olarak tam tersi bir manayı ifade etmektedir.

Türk toplumunda misafirlik ve komşuluk önemli değerler arasındadır. Misafirperver olan Türk milleti misafirlik kavramını ve komşuluk ilişkilerini önemser, bu kavramlara değer verir. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözlerinde zaman zaman misafirin ev sahibi tarafından sevilmediğine dair örnekler rastlansa da, genel kaide misafirin önemsendiğinden, misafirin eve kısmeti ve bereketiyle birlikte geldiğinden yanadır.

Yine Toplumun temelini oluşturan ailenin kurucusu kadın ve erkeğe yüklenen değer yargıları sosyolojik manada farklılıklar göstermektedir. Türk toplumunda kadın ve erkek figürlerine biçilen roller göz önünde bulundurulduğunda; kadının yerinin evi olduğu ve kadının çocuklarını yetiştirmekle, evi çekip çevirmekle görevli olduğu, erkeğin ise ailenin geçimini sağlayabilmek için evin dışında görevinin olduğu fakat aynı zamanda evin idaresi ve düzeninden sorumlu olduğu ve bu sosyal rollerin atasözlerine de yansıdığı görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde “ev” kavramına ilişkin atasözlerinde kadın kavramının daha fazla yer aldığı saptanmıştır.

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözlerinde “ev” kavramının incelenmesinden hareketle; her iki toplumun gelenek ve göreneklerinin, hayata bakışlarının, hayatı algılayış biçimlerinin, duyuş ve düşüncülerinin birbirine yakın olduğu dolayısıyla her iki toplumun sosyolojik anlamda çok fazla benzerlik gösterdiği ve bu özelliklerin ortak kültürün en önemli miraslarından olan atasözlerinde yaşadığı ve atasözlerine yansıdığı görülmektedir. Ayrıca bu atasözlerinin toplumun yaşayış biçimine, duyuş ve düşünce dünyasına bir ayna tuttuğu söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım (1988), Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğatı (2006), Dörd cildde II. Cilt, Şerq-Qerb, Bakü.
- Doğan, Ahmet, (1999) Osmanlıca Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eyüboğlu, Kemal (1973), On üçüncü Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İstanbul.
- Gürsu, Uğur (2009), Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Öztürk, Göksel (1993), Azerbaycan Atasözleri ve Deyimleri (Metin- Tercüme-İndeks) (Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış YLS Tezi), İstanbul.
- Türkçe Sözlük (2005), TDK, Ankara.
- Usubova, Gülnisa (2017), Türkiye Türkçesi Ve Azerbaycan Türkçesindeki Akrabalıkla İlgili atasözleri Üzerine bir İnceleme(İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS Tezi), İstanbul.
- Yurtbaşı, Metin (1994), Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, Birlik Ciltevi, Ankara.

